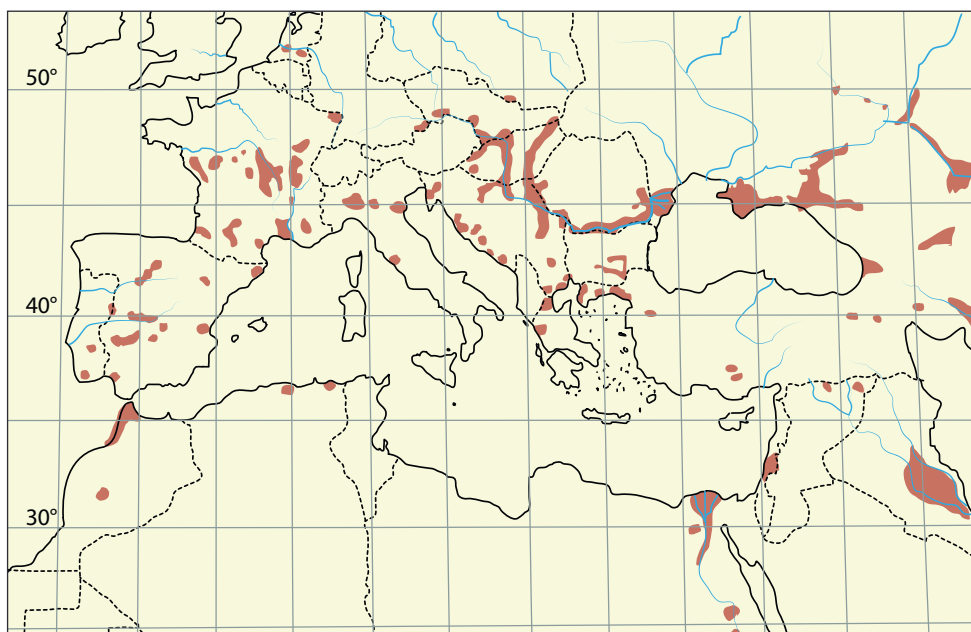

De kwakkelende terugkeer van de Kwak

René Zanderink

De Kwak of Nachtreiger en de Zwarte Ooievaar waren in de jaren tachtig van de vorige eeuw iconische voorbeelden voor een zich herstellende natuur. Deze twee soorten kwamen echter – in tegenstelling tot de Visarend en de Zeearend die vanzelf kwamen – niet door herintroductie of spontane vestiging naar Nederland. De verwachtingen waren hooggespannen en bij het opstellen van natuurontwikkelingsprojecten werd zelfs al rekening met de komst van deze soorten gehouden, maar feitelijk kwamen zij deze kant nauwelijks op. Terwijl Raaf en Ooievaar zich al vijftig jaar geleden herstelden (Zanderink 2019 & 2020) lukte het merkwaardig genoeg niet bij de Kwak. Wat is er zo moeilijk aan de Kwak?

Schets van een verspreidingskaart van de Kwak in Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Kwakken komen vooral in de buurt van grote rivieren voor. Ze hebben behoefte aan bos en struikgewas. In riviergebieden waarvan de uiterwaarden intensief gebruikt worden, zoals bij de Seine, de Elbe en langs vrijwel de hele Rijn is er geen geschikt broedgebied meer.

Bron: Ooievaar - De toekomst van een rivierengebied ('Plan Ooievaar') 1987.

Herintroductieplannen

Volgens de lijst 'Herintroductie Soorten, 1908-2008' (CBS 2009) was de Kwak de eerste vogelsoort die in onze natuur door de mens werd teruggebracht. Zowel bij het Plan Ooievaar als bij het project Levende Rivieren was de Kwak één van de 'promotiesoorten' waarvan men verwachtte dat die terug zouden komen. Dat moest liefst vanzelf gaan. Tussen 1995 en 2007 was er inderdaad een geleidelijke stijging van het aantal gevonden broedparen tot bijna vijftig paar. Daarna fluctueerden de aantallen tussen de dertig en veertig. Echter, de grote sprong die soorten zoals Zilverreigers en zelfs Purperreigers maakten, werd niet door de Kwak gemaakt. Sterker nog: de soort staat sinds 2004 als 'niet meer in het wild voorkomend' op de Nederlandse Rode Lijst. Wat is er gebeurd?

Grote kolonies verdwijnen

Volgens historische bronnen waren er in de veertiende eeuw in Nederland grote kwakkenkolonies. Destijds werden zij nog 'quacken' genoemd. In de negentiende eeuw was hiervan nog één kolonie van circa honderd paar over. Er was vraag naar deze vogels. Uit de kolonie bij het Goudsche Bosch worden in het jaar 1357 bijvoorbeeld 564 reigers

en tweeduizend Kwakken verhandeld. Ze werden bemachtigd door de vette, bijna vliegvlugge jongen uit de bomen te schud-den. De laatste grotere kolonie in Nederland is omstreeks 1880 definitief verdwenen. De soort was hiermee als broedvogel in Nederland officieel uitgestorven. Jac. P. Thijsse wijdde in 1935 een heel artikel aan de Kwak in Nederland en meldde dat zelfs de Engelsen in de zeventiende eeuw vermeld stonden over de grote aanwezigheid van de Kwak in Ne-

Een Kwak bij zijn nest op het dak van het verblijf in Artis in 1936.

Bron: Soerabaijasch Handelsblad.

Kwakken die in gevangenschap leven planten zich succesvol voort. Daardoor werden dierentuinen – waaronder ook Artis – genoodzaakt ze uit te gaan zetten. Dat lukte niet altijd. Soms vlogen de uitgezette vogels linea recta terug naar de plaats van herkomst.
Bron: Artis, Amsterdam.

derland. In de twintigste eeuw waren er alleen nog broedende kwakken in de Biesbosch en op een enkele andere plaats in Nederland. Op de website van Sovon staat:

‘Rond 1880 verdween de laatste van de grote kolonies die ons land ooit rijk was. De verdwijning was een gevolg van grootschalig eierrapen en drooglegging van moerassen. Sindsdien waren er alleen in de Biesbosch en de Peel tijdelijke kolonies van enkele tientallen paren. Rond 1990 waren deze verdwenen, maar wel begonnen losgelaten of ontsnapte vogels her en der te broeden. Echt wilde kwakken zijn nog te vinden in de Biesbosch en het Rivierengebied, in de Randstad zijn vermoedelijk alle exemplaren nakomelingen van ontsnapte of losgelaten exemplaren uit Artis, Blijdorp of Avifauna in Alphen aan den Rijn.’

De Biesbosch

Een kleine kolonie van zeventien à achttien nesten werd in 1946 (her)ontdekt in een griend in het afgelegen waterrijke gebied De Biesbosch, nu het Nationaal Park De Biesbosch. Destijds was het door de Duitsers aan de Nederlanders verboden om zich in de grienden van de Biesbosch te begeven voor het verzamelen van brandhout, dus was het daar erg rustig. Het is ook mogelijk dat de Kwakken door het oorlogsgeweld uit Frankrijk en Zeeland verdreven waren.

Lebret stelde destijds: ‘De Kwakken kunnen van hun naastbij gelegen broedplaatsen

Plan Ooievaar

Plan Ooievaar was een ruimtelijke ontwikkelingsvisie voor het Nederlandse rivierengebied dat in 1987 verscheen in de vorm van het rapport Ooievaar - De toekomst van een rivierengebied, uitgegeven door de Stichting Gelderse Milieufederatie. Het doel was om de riviersystemen weer natuurlijker en dynamischer te maken, in samenhang met maatschappelijke activiteiten zoals landbouw, scheepvaart, veiligheid, delfstoffenwinning en recreatie. Door de rivieren weer meer ruimte te geven zou de natuur zich uit zichzelf weer herstellen. Gedacht werd ook aan de vestiging van nieuwe soorten, zoals de Zwarte Ooievaar.

Door op sommige plaatsen zomerdijken te doorsnijden zou er ook meer ruimte komen voor het water van de rivier en daarmee ook voor waterberging. In de uiterwaarden zou weer meer ruimte moeten komen voor de natuur. Er moesten weer meer oobossen en moerasgebieden komen en door de inzet van grazers moest het natuurlijke systeem onderhouden worden. Het plan druisde in tegen de toen gangbare praktijk waarbij de uiterwaarden zoveel mogelijk geschikt gemaakt werden voor de landbouw en zelfs voor huizenbouw.

Hoewel er veel discussie ontstond over het plan werden toch enkele projecten gestart. Bijvoorbeeld in de Duursche Waarden langs de IJssel, de Blauwe Kamer langs de Neder-Rijn, de Millingerwaard langs de Waal en Koningsteen langs de Maas. Later volgden nog vele andere uitvoerings- en beleidsplannen die het gedachtegoed volgden, zoals het project Grensmaas en de planologische kernbeslissing Ruimte voor de rivier dat in 2007 werd vastgesteld,
Bron: Wikipedia.nl.

De Kwak was één van de 'promotiesoorten' waarvan men dacht dat deze zich spontaan zou vestigen als de omstandigheden verbeterd zouden worden. Foto: René Smits.

nabij de Loire-mond (Lac de Grand' Lieu) of elders door droogte zijn verdreven.' Hij suggereert dat deze Brabantse Biesboschkolonie kan zijn ontstaan door deze vogels uit Frankrijk of nakomelingen van uit Joegoslavië gehaalde exemplaren of een combinatie van beide. Eventueel aangevuld met exemplaren die er reeds sporadisch broedden, zoals gemeld door Smit.

Jac. P. Thijsse meldt in 1934: *'Het feit dat ze zich soms in troepen vertonen, zoals op 2 mei 1918 zeven tegelijk aan den vijver van het kasteel Strijthagen bij Schaesberg (Limburg), zou wel weer in de richting van broeden kunnen wijzen.'* In 1952 stelde een journalist (Cantecleer) van het Algemeen Handelsblad zelf nog vast dat de kwakkenpopulatie zich daar gehandhaafd had. De Volkskrant schreef op 13 juli 1981: *'De natuurlijke waarde van de Biesbosch wordt verder bepaald door het broeden van de kwak, een in Nederland zeldzame kleine reiger, die zeer op zijn rust gesteld is.'* In 1992 werd in het NRC Handelsblad gemeld dat er 600 ha landbouwgrond in de gemeente Werkendam vrijgemaakt werd om in moeras te veranderen en de Kwak een rustig broedgebied te geven. Van Wijk stelt in dit artikel: *'Afgezien van fysieke barrières zal vooral de geringe waterdiepte ervoor zorgen dat de Kwak de rust krijgt die hij elders in de Biesbosch is kwijtgeraakt.'* Tevens zou het plan voor doorstroming voor de Kwak in de

Dordtse Biesbosch moeten zorgen, aldus De Ruiter in november 1992, op dezelfde dag in het NRC Handelsblad.

In 1995 werden in de totale Biesbosch nog 24 paren vastgesteld. Na sluiting van de Haringvliet in 1971 in het kader van de Deltawerken nam het koloniaantal steeds verder af. Het op een kier zetten van de Haringvlietdam in 2018, zorgt ervoor dat er weer zout water landinwaarts stroomt, wat wellicht ook weer voor een ander voedselaanbod voor de Kwak zorgt. In ieder geval tonen de meldingen nadien een stijgende lijn van het aantal geregistreerde Kwakken aan.

Naardermeer

Na 2018 werden uitsluitend incidenteel weer nesten gevonden. Niet altijd is duidelijk of het werkelijk wilde vogels betreft, want er zijn in de twintigste eeuw voortdurend pogingen gedaan om herintroductie te laten slagen met Kwakken uit dierenparken.

De Kwak was niet de eerste geherintroduceerde diersoort – dat waren edelhert en wild zwijn – maar wel de eerste vogelsoort. Dat kan dus vanaf 1908 gebeurd zijn. In het tijdschrift De Korhaan uit 1973 (Jonkers 1973) lezen we het volgende bericht:

'Introductieproeven waren de natuurliefhebbers vroeger niet onbekend, getuige het volgende verhaal (Hilversum, 1908):

2 april bevond zich alhier ter plaatse zekere S. wonende te Uitermeer, die ons een zeldzaam voorkomende, ongeveer 54 cm lange vogel toonde, welke hij naar hij zeide bij hem aan huis was komen vliegen. Aan een der poten droeg hij een bandje met het opschrift 'Naarden', zodat wij terstond vermoedden met een dergelijk exemplaar te doen te hebben als zondag jl. in Muiden gevonden werd. Bij nader onderzoek bleek het dier te zijn een zgn. Kwak ofwel Nachtreiger of Nachtraaf, een der 7 exemplaren welke enige tijd geleden door de Natuurhistorische Vereniging in het Naardermeer zijn gebracht.'

Lebret stelt hierover in 1947: 'In de twintigste eeuw heeft men tot tweemaal toe een poging gedaan de soort weer in te burgeren, en wel in 1908 door het uitzetten van een zestiental Kwakken in het Naardermeer en in 1909 door een aantal *Nycticorax*-eieren door de Purperreigers aldaar te laten uitbroeden. Beide pogingen mislukten.'

Ook in het jubileumboek van Natuurmonumenten uit 1956 lezen we het volgende tegenvallende bericht: 'In 1876 werden in de eendenkooi Lekzicht bij Lekkerkerk nog enkele eieren verzameld voor een Engelse collectie. De pogingen die men in 1908 en 1909 ondernam om hem in het Naardermeer weer in te burgeren, hadden geen resultaat.' Daarnaast lezen we in het eerste deel van Het Artisboek door A.F.J. Portielje uit 1922:

'In ons land is de Kwak, helaas, verdwenen niettegenstaande zowel Artis als de Rotterdamsche diergaarde moeite hebben gedaan, hem voor onze fauna te behou-

den, door uit hun verzamelingen enige paren aan te bieden aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. Wat de exemplaren betreft, door Artis aan genoemde Vereniging geschonken, die werden in het Naardermeer eerst twee weken onder kippengaas vastgehouden en gewend en daarna losgelaten. In plaats van gebruik te maken van de vrijheid, die hun in het Naardermeer zo welwillend werd geboden, en er, na losgelaten te zijn, wéér te keren, vlogen ze terug naar de plaats, waar ze eenmaal geboren werden: de volière in onze achtertuin. Veertien dagen nadat ze deze hadden verlaten, zaten ze daar bovenop, als 't ware wachtende, dat ze zouden worden binnengelaten. De beide andere kwakken werden op hun terugtocht door jagers doodgeschoten.'

Het effect van recente herintroducties

Aan het eind van de jaren tachtig en begin jaren negentig van de vorige eeuw werden ruim tachtig Kwakken in Nederland uitgezet (Tabel 1). Deze vogels waren afkomstig uit diverse dierenparken waaronder Artis (Amsterdam), Natuurpark Lelystad (Lelystad), Burgers' Zoo (Arnhem) en Diergaarde Blijdorp (Rotterdam).

Kwakken planten zich in gevangenschap succesvol voort. Dat is één van de voornaamste redenen om ze uit te gaan zetten. Zo brachten vijf paren in 1995 in Burgers' Zoo dertien jongen groot. In deze dierenparken werden – om overbevolking tegen te gaan – zelfs actief maatregelen genomen om te voorkomen dat Kwakken tot broeden komen (mond. med. Marianne Spaans, Burgers' Zoo).

Het uitzetten van Kwakken in Amsterdam

Jaar	Doelgebied	Aantal	Brongebied
1987	Kooiwaard (Makkum, Fr.)	ca. 10	Burgers' Zoo
1988	Kooiwaard (Makkum, Fr.)	11	Burgers' Zoo
1989	Pelikaanvijver, Artis (Amsterdam N.-H.)	2	Artis
1990	Pelikaanvijver, Artis (Amsterdam N.-H.)	5	Artis
1991	Pelikaanvijver, Artis (Amsterdam N.-H.)	9	Artis
1992	Natuurpark Lelystad (Fld.)*	11	Artis
1993	Natuurpark Lelystad (Fld.)*	ca. 15	Artis
1994	Natuurpark Lelystad (Fld.)*	ca. 15	Artis
1995	Diergaarde Blijdorp (Z.-H.)	ca. 5	Diergaarde Blijdorp

Tabel 1 - Het aantal uitgezette Kwakken per uitzettingslocatie, per jaar en hun herkomst.

*Navraag bij Artis leverde de informatie dat het overgrote deel van deze in totaal circa 40 stuks linea recta terugvloog naar Artis en niet naar het beoogde doelgebied: de Oostvaardersplassen.

en Rotterdam leidde tot succesvolle broedgevallen van vrij levende exemplaren. Het eerste broedgeval in Amsterdam vond plaats in 1989 in een kolonie Blauwe Reigers. In 1999 was deze vestiging inmiddels gegroeid naar tien nesten. Van der Waal maakt meldingen van Kwakken vanuit Artis naar Sloten (westelijk Amsterdam) en Park Frankendael (in Watergraafsmeer, een wijk in het oosten van de stad). Het succes in Amsterdam is vermoedelijk het gevolg van bijvoeren in de winter. Bij vorst wordt namelijk een verwarmde voerbak opgehangen, waardoor de vogels worden gestimuleerd om in de hoofdstad te blijven, terwijl Kwakken van nature naar Afrika, ten zuiden van de Sahara trekken.

Tot slot vertelde Maarten Frankenhuys, oud-directeur van Artis, mij dat hij in zijn tijd zo rond de eeuwwisseling door de burgemeester van Amsterdam gebeld werd met de vraag of Artis wat kon doen aan de uitzwermende Kwakken. Immers, Artis was niet alleen leverancier van de Blauwe Reigers die nu vele grachten bevolken, maar ook van Kwakken. Men had voor deze vogelsoort speciale openingen in de hekken aangebracht, zodat zij en niet de grotere Blauwe Reigers daardoor konden terugkeren. Echter, de Amsterdamse bevolking vond dat de Kwakken

terug dienden te keren naar de dierentuin en niet meer losgelaten (om te kunnen rondvliegen) mochten worden, dit in tegenstelling tot de Blauwe Reigers, die Artis liever kwijt dan rijk was.

Op de website van Sovon wordt het volgende gemeld:

'Op verschillende locaties broeden in totaal enkele tientallen paren. Het zijn vooral nazaten van losgelaten of uit collecties ontsnapte Kwakken. Voorbeelden zijn Artis in Amsterdam, Avifauna bij Alphen aan den Rijn en Blijdorp in Rotterdam. De Kwakken van Avifauna broeden in het voorjaar in de Zegersloot net buiten het park; in Blijdorp bij de oude ingang van de dierentuin; in Artis in de bomen rondom de pelikaanvijver. Kwakken van mogelijk wilde herkomst nestelen af en toe elders, vooral in het riviereengebied en de Biesbosch.'

Anno 2017 broeden er hooguit dertig tot veertig paren Kwakken in Nederland. Wellicht is de helft ooit afkomstig van voorouders uit gevangenschap, in 2018 was dit aantal verder omlaag geschroefd naar twintig tot

In Amsterdam waren er aan het eind van de twintigste eeuw een aantal vestigingen van vrije Kwakken. Dat was onder andere het geval in Park Frankendael in Watergraafsmeer, een wijk aan de oostzijde van de stad.

Foto: Rob Kole.

Een Kwak op de uitkijk.

Foto: Wim Smeets.

vijftientwintig broedparen en voor 2019 is de schatting dertig tot vijfendertig. Het geschatte maximumaantal overwinteraars of doortrekkers is 30-50 (in 2013-’15; Bron: Sovon Vogelonderzoek Nederland).

Joegoslavië

Een bijzondere locatie betreft Oosterland in Zeeland, waar enkele uit Joegoslavië geïntroduceerde, vrij levende Kwakken broedden. Lebrecht stelt hierover:

‘In de tweede plaats moet rekening worden gehouden met de import in 1938 van zes Kwakken door C. baron Schimmelpenninck van der Oije. Deze, volgens de verkoper in gevangenschap gekweekte, exemplaren waren oorspronkelijk afkomstig uit Senta (Joegoslavië) (D. G. Schuijl in. litt.). Zij werden tot 1943 op het landgoed ‘Het Hof’ te Oosterland (eiland Duiveland) in een grote vliegkooi gehouden, waarin zij in het voorjaar van 1942 nesten bouwden en daarop schijnbroedden. In 1943 moesten de vogels wegens voedselschaarste worden losgelaten. Zij hebben zich toen in het bos te Oosterland gevestigd, waar enkele paren jongen hebben grootgebracht. Van de heer R. ten Kate te Zierikzee werd een door hem op 5 april ‘43 genomen foto ontvangen,*

waarop men drie jonge Kwakken ziet afgebeeld, die reeds in de kale takken buiten het nest zitten. Dit paar was, wel als gevolg van de gevangenschap, bijzonder vroeg met broeden begonnen. Nu is het natuurlijk mogelijk dat deze vogels in het voorjaar van 1944 naar Nederland zijn teruggekeerd in plaats van naar hun eigenlijke vaderland en dat zij zich hier met succes hebben voortgeplant.’

België

Net over de grens in het Belgische Zwin bestaat ook een populatie Kwakken. Dit zijn alle nakomelingen van een ‘kunstmatige inplanting’, aldus Burggraeve en Declercq (Nieuws van het Zwin, 2 juni 1990). Deze inplanting werd gestart in 1963 met een ruime vogelkooi, van waaruit er een tiental in nabijgelegen bomen gingen broeden. Na het loslaten van een aantal vogels in 1977 werd er in 1978 voor het eerst buiten de kooien gebroed in een aangeplant dennenbosje in de duinen. Halverwege de jaren tachtig van de vorige eeuw kwamen er reeds vijftien tot achttien paren tot broeden, terwijl in 1996 het aantal was toegenomen tot maar liefst veertig paren. Hier wordt, net als in Amsterdam, in de winter bijgevoerd, waardoor een deel van de vogels overwintert. Terugmeldingen uit Frankrijk (Camargue), Sicilië en Algerije sug-

* Gelukkig waren de Joegoslavische kwakken van dezelfde ondersoort als de onze, dus is er destijds geen faunavervalsing opgetreden.

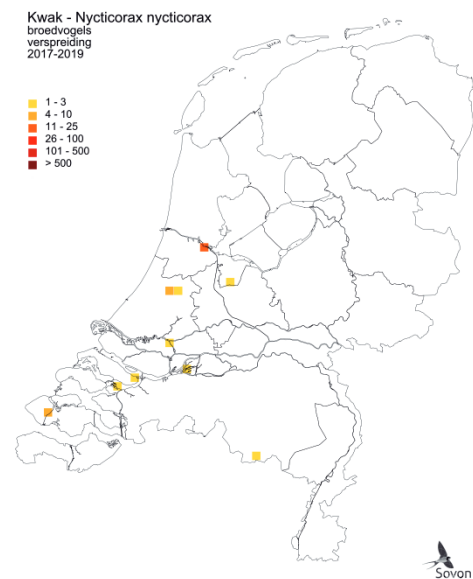

Wie Kwakken wil zien is vooral aangewezen op dierentuinen. Kwakken in het wild in Nederland zijn vaak ontsnapte exemplaren die worden bijgevoerd. Foto: E.M. van Luxenburg.

Een kwakkenkolonie bij Brenne Rosnay (Frankrijk).

Foto: Geert Engels.

Verspreiding van broedgevallen van Kwakken in Nederland in de periode 2017-19.
Bron: Sovon.nl.

gereren evenwel dat een deel van de Kwakken van het Zwin in de winter wel degelijk wegtrekt. Waarschijnlijk zijn de trekkers de nakomelingen van uitgezette Kwakken. Een vergelijkbaar principe is ook waargenomen bij Ooievaars *Ciconia ciconia*, waarbij de nakomelingen van in gevangenschap opgegroeide vogels in de winter vrijwel allemaal wegtrekken. Vogels uit het Zwin worden regelmatig in het (Nederlandse) Deltagebied gezien. Ook Franse dwaalgasten worden nog wel eens waargenomen.

Nieuwe pogingen niet waarschijnlijk

Naar verwachting zullen er geen nieuwe herintroductieprojecten met de Kwak worden gestart, gezien de genoemde mislukte projecten. Ook vanuit dierentuinen zullen al dan niet ontsnapte exemplaren niet voor volledige vrijheid gaan kiezen. Blijkbaar zijn het gratis voeraanbod en geschikte bomen als broedonderkomen in de dierentuin te aanlokkelijk. De hoop is gevestigd op het buitenland en het feit dat er nu, dankzij de opening van de Haringvlietdam, een geschikt ecosysteem daarachter ontstaat. De vraag blijft dan ook wanneer we het beeld van bomen vol met Kwakken in Nederland zoals eeuwen geleden zullen gaan aanschouwen?

■ R. Zanderink, Loenen aan de Vecht, e-mail: zanderinkr@gmail.com.

LITERATUUR:

- Abramsz, S. & A.F.J. Portielje (1922): Het Artisboek. Van Belkum, Zutphen.
- Bijlsma, R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen (2001): Avifauna van Nederland 2. Algemene en schaarse vogels van Nederland.: GMB Uitgeverij, Haarlem.
- Bruin, D. de, D. Hamhuis, L. van Nieuwenhuijze, W. Overmars, D. Sijmons & F. Vera (1987): Ooievaar - De toekomst van het rivierengebied. Stichting Gelderse Milieufederatie, Arnhem.
- Cantecleer (1952): Speurtocht door de Brabantse Biesbos. Algemeen Handelsblad, 2 augustus 1952.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2009): Compendium voor de Leefomgeving. Herintroductie soorten, 1908-2008. Indicator | 7 augustus 2009. Bron: CBS, Min. LNV Dir. Kennis, <https://www.clo.nl/indicatoren/nl147404-inleiding-herintroductie-soorten>.
- Erhart, F.C. & G. Kurstjens (2000): Aantalsontwikkeling van de Kwak *Nycticorax nycticorax* als broedvogel in Nederland in de twintigste eeuw. *Limosa* 73:41-52.
- Hoogers, B.J. & H.N. Kluijver (1959): Een broedkolonie van de kwak in de omgeving van Wageningen. *het Vogeljaar* 7(2/3):145-148.
- Jonkers, D.A (1973): Gooise Vogelhistorie. *De Korhaan* 7(4):14-15.
- Lebret, T. (1947): Een kleine broedkolonie van de Kwak *Nycticorax nycticorax* (L.), in Nederland in 1946 en 1947. *Ardea* 35:149.
- Lebret, T. (1979): Biesbosch vogels. Kosmos, Amsterdam/Antwerpen.
- Meijer, R.D. Fey, & J. van de Nat (1981): De ontwikkeling van de broedvogelbevolking van de Biesbosch na de afsluiting van het Haringvliet. *het Vogeljaar* 29(1):18-22.
- Ruiter, F.G de (1992): De Kwak krijgt nieuwe kans in Biesbosch: Rijkswaterstaat geeft vogelreservaat terug aan de natuur. NRC Handelsblad, 3 november 1992.
- Smit, J.J. (1977): De Kwak broedde in de dertiger jaren al in Nederland. *Limosa* 50:6-9.
- Thijssen, Jac. P. (1934): De kwak in Nederland. *De Levende Natuur*; 39(8):233-237.
- Waal, W. van der (1989): De Kwak: een nieuwe probleemsoort. *De Gierzwaluw* 27(1):8-9.
- Waal, W. van der (1990): De Kwak vliegt uit. *De Gierzwaluw* 28(1):9-11.
- Wijk, W. van (1992): Na bever nu graag kwak terug in de Biesbosch. NRC Handelsblad, 3 december 1992.